

Tien avaus tarinoivaan etnografiseen representaatioon

Tarja Kankkunen

Helena Oikarinen-Jabai 2008. Hyme – Etnografinen tarina ja tarina etnografiasta. Helsinki: Books on Demand. 268 s.

Hyme on Helena Oikarinen-Jabain Suomessa ja Gambiassa kerätystä tutkimusaineistosta kehkeytynyt fiktiivinen teksti, joka on samalla osa hänen väitöskirjatyötään *Syrjän tiloja ja soraääniä: Performatiivista kirjoittamista Suomen ja Gambian välimaastossa*.

Kirja jakaantuu neljään osaan: *Kohtaamisia, Fatu, Dissonansseja ja Epilogi*. Niistä ensimmäinen, *Kohtaamisia*, joka edustaa kirjan keskushahmon, Gambiassa kenttätutkimustaan tekevän Irenen näkökulmaa, on laajuudeltaan puolet koko teoksesta. Irene, kahden suomalais-gambialaisen lapsen äiti ja tutkija, elää etnografina mutta samalla immersiossa gambialaiseen kulttuuriin ja pieneen perheyhteisöön, osittain sen sisällä, osittain reunalla. Immersiolla tarkoitetaan tässä siis osallistumista kohdeyleisön elämään tavanomaista tutkijuutta syvemmällä tasolla.

Toinen osa, *Fatu*, on kirjoitettu Irenen tyttären näkökulmasta (jolloin Irene muuttuu äidiksi ja hänen äidinrooliaan valotetaan), ja kolmas osa, *Dissonansseja*, palaa jälleen Irenen näkökulmaan, mutta ote on selkeämmin kriittinen. Nämä kolme teoksen kuvailevaa ja pohtivaa lukua koostuvat episodeista, jotka tekstinä vaihtelevat pituudeltaan, mutta poimivat kukin tapahtumien virrasta jonkin tietyn päivän rajoihin sijoittuvan rupeaman.

Epilogissa keskustelevat kaksi etnografiääntä, tekstin nyt-hetkeen sijoittuva Mirja, ja kentän menneisyyteen sijoittuva Irene. Mirja ja Irene ovat saman tutkijan kaksi ajallista ja maantieteellistä versiota, joista toinen kerää aineistoa kentällä ja toinen kirjoittaa sen pohjalta tarinaa etnografista ja etnografiasta. Molempien subjektiivisuutta tuodaan voimakkaasti näkyviin.

Oikarinen-Jabai on ottanut käyttöönsä kaunokirjallisen kerronnan muodon, tunnustaen, että todellisia tapahtumia ja havaintoja on manipuloitu ja muokattu etnografiseksi tarinaksi. Hän kirjoittaa performatiivista etnografiaa, jonka kertojaääniä ovat objektiivisen tutkijan sijasta aineiston pohjalta rakennetut, ainakin osittain fiktiiviset hahmot.

Romaanin genressä tietyn tason fiktiivisyys on perusolettamus. Sen suojissa kirjoittaja voi muokata tositapahtumia niin omasta kuin muidenkin elämästä rakentamaansa tarinaan olematta kuitenkaan faktoille loppuun asti uskollinen tai edes myöntämättä mitään totuusarvoa kirjoittamalleen. Kaunokirjallisuuden lukijassa myös kertomisen taidon odotus ohittaa tarinan todenperäisyyden odotuksen.

Mutta jos lukija tarttuu *Hymeen* kaunokirjallisena romaanina, joka ahmaistaan vuorokaudessa tai parissa kannesta kanteen, hän tulee luullakseni pettymään. Itse kompastuin väärään asenteeseen heti alkusivuilla, yrittäessäni päästä sisään tarinan paikkaan ja henkilökaartiin. Luettuani kolmisenkymmentä sivua jouduin lukemaan ne toistamiseen ymmärtääkseni kuka oli kukin ja missä oltiin. Kun jouduin joksikin aikaa jättämään kirjan lepäämään ja palasin siihen taas uudelleen, minun oli vielä kerran aloitettava alusta muistaakseni kuka kukin oli. Tällä kertaa olin systemaattinen, nimesin ja merkitsin järjestysnumerolla sivun laitaa jokaisen uuden hahmon. Näin saatoin seurata, mitä tarinaa kertyi kullekin, ja hahmot alkoivat tulla tutummiksi.

Tarinan keskeisistä hahmoista seitsemän nimetään jo ensimmäisellä sivulla, mutta heitä

ei esitellä saman tien, vaan olen kirjoittajan armoilla sen suhteen, mitä hän kustakin uudesta henkilöstä minulle vähitellen paljastaa. Esimerkiksi nimi Ibrahim mainitaan ensimmäisen kerran jo rivillä kuusi, mutta se, että hän on Irenen lasten isä, selviää minulle vasta sivulla kuusi.

Kerronnan keskiössä on ihmisten toiminta ja puhe – joka usein tapahtuu liikkeessä, henkilön tehdessä samassa kuvailevassa lauseessa myös jotakin muuta. Ominaista tekstille onkin detaljikuvailun runsaus: esineen käyttö, juoman valmistus saatetaan kuvata pikkutarkasti, niin kuin jokainen havainto jokaisena hetkenä olisi saatava talteen ja kerrotuksi. Näin syntyy vaikutelma runsaan tapahtumisen katkeamattomasta virrasta, välillä niin vuolaasta, että mukana on vaikea pysytellä.

Kerrontatapa on sikäli oivaltava ja kutkuttava, että se ikään kuin simuloi etnografista tilannetta: tutkijan vähittäistä ja vaivalloista pääsyä kohdeyhteisön sisälle sekä pakkoa jatkuvasti valita, mitä havainnoida sosiaalisessa todellisuudessa. Se myös tavallaan jättää osan havainnoinnista lukijalle: mikäli lukija on itsekkin etnografi, hän voi ehkä Ibrahimin käytöksestä lapsia kohtaan päätellä heidän perhesuhteensa.

Ollakseen etnografinen on tekstin kyettävä paitsi kuvailemaan, myös analysoimaan ja tulkitsemaan havaittua. Tätä varten kirjoittaja on rakentanut tarinaan useita eri mahdollisuuksia ajatustensa ja havaintojensa pohdintaan niin Irenen puheen, katseen, tajunnanvirran ja hänen muistiinpanojensa kuin hänen haastateltaviensa kanssa käymien keskustelujen kautta. Pikku detajli voi toimia sisäänkäyntinä tarinanpätkään, takautumaan, analyysiin. Välillä kerronta turvautuu Mirjaan, joka kentältä ajat sitten palanneen etnografian metatasoltaan muun muassa valaisee lukijalle tapaa, jolla tarinaa kirjoitettiin. Mirjan subjektiivisen kerronnan kautta tulee väitöstään kirjoittavan tutkijan arki kauniisti esiin, se kuinka metsässä puolukassa ollessakin tutkimuksen problematiikka pyörii mielessä.

Näin tekstiin on saatu kiedottua runsaasti analysoivaa, tulkitsevaa, reflektovaa puhetta ja keskusteluja feminismistä, naisten ja miesten rooleista, tyttöjen ympärileikkauksesta, moniavioisuudesta, ihonvärin merkityksestä, valokuvauksesta, uskonnosta, taidekasvatuksesta, kirjoittamisesta, eri teoreetikkojen ajatuksista. Lukija joutuu kuitenkin hyväksymään sen, etteivät analyysi ja tulkinta jäsenny perinteisen etnografian tapaan, vaan kulkevat tarinan mukana sen rönsyistä ja käännteistä nousten ja niitä noudatellen.

”Täällä ihmisillä ei tunnu olevan samanlaista eheän subjektin ideaalia kuin vaikkapa Suomessa, Irene pohdiskeli ihaillessaan lasten käärmemäistä etenevästä suuren baobabpuun luokse. Eriolaiset rinnakkaiset arvojärjestelmät ovat arkea monen elämässä ja eheyttä on oppiminen elämään niiden kanssa. Subjektin rajat eivät ole samalla tavalla lukkoon lyötyjä kuin länsimaisessa tai ainakin luterilaisessa toiminta- ja ajattelukulttuurissa.”

Myös lähdeviitteet on upotettu osaksi tarinaa. Esimerkiksi tarkkaillessaan auton ikkunasta Gambialaista maisemaa ja käydessään mielessään läpi Gambian valtion syntyvaiheita:

”Irene muisteli, että Anthony Appiah oli eräässä esseessään sanonut, että kun eurooppalaiset syntyivät kansojen tarpeesta luoda omia valtioitaan, niin eurooppalaiset jättivät kolonialismin perintönä afrikkalaisille valtiot, jotka etsivät kansoja.”

Tai ”Kamomillateetä hörppiessään Mirja katseli pöydällä lojuvan James Cliffordin kirjan *Routes, Travel and Translation in the Late Twentieth Century* kansikuvaa.—*Kuten Cliffordin muistuttaa kulttuurit ovat diaporistuneet...*”

Lopuksi *Epilogi* tekee sitä, mitä perinteinen tutkimuksen päätelmälukukin – vetää

yhteen, esittää johtopäätöksiä, nostaa keskustelun kuvailua ja analyysiä yleisemmälle tasolle, arvioi ja avaa tutkimusta ja tekstiä – etenkin uudenlaista kirjoittamisen tapaa – mutta valitulle tyylille uskollisesti vuoropuhelun muodossa.

Epilogissa Irene sanoo Mirjalle: ”Ilman sinua olisin hukkunut tuohon muistoja, muistiinpanoja, hylättyjä esineitä, kirjoja, monisteita, kopioita, valokuvia, lukemattomia näkökulmia, teoreettisia lähestymistapoja, paperinpalasille kirjattuja viestejä, kansiin säilöttyjä ohjeistuksia pursuavaan tilaan.” Hyvä, ettei Irene hukkunut, ja tämä tarina tuli kerrotuksi. Lukukokemuksen näkökulmasta jatkuvan tapahtumavirran kerrontatekniikka kuluu kuitenkin melko nopeasti loppuun, ja puolensadan sivun jälkeen aloin kaivata jotakin muutosta, tyyllillistä tai tapahtumallista käännettä. Jäin miettimään, olisiko ”etnografista romaania” kirjoitettaessa voitu mennä faktan muokkaamisessa fiktioksi hieman pidemmälle ja esimerkiksi luopua tajunnanvirtamaisesta kerronnasta ehymmän lukukokemuksen, lukemisen nautinnon tai ainakin luettavuuden hyväksi? Olisiko performatiivisuutta voitu toteuttaa useammankin hahmon kautta ja tarinaa jäsentää esimerkiksi kertomalla se kunkin toimijan ja heihin liittyvän tapahtumainkulun näkökulmasta kerrallaan, niistä aineksista, joita tutkijalla oli käytettävissään?

Koska kyseessä on tieteen kontekstiin asettuva teksti, herättää faktan ja fiktion suhde joidenkin henkilöahmojen kohdalla myös etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Mielestäni ei esimerkiksi ole yhdentekevää tietää pohjaako Irenen valokuvaaja-avustaja, lähes karikatyyrimäisen rasistinen Matti todelliseen henkilöön, onko hän Mirjan laatima kooste useammasta Irenen kohtaamasta rasistisesta hahmosta vai onko hän täysin fiktiivinen hahmo, jonka tarkoitus ei ole ei tuottaa rasistin stereotypiaa vaan kiteyttää joitakin tyypillisiä rasistisia asenteita.

Teos ei enää ole tekijänsä, kun hän päästää sen käsistään, kuten Irene toteaa: ”*Taru on nyt lukijan. Istun kyhäelmässäsi ja odotan törmäystä kuvajaisiin.*”

Hymellä on paljon annettavaa keskusteluun etnografisesta representaatiosta, ja toivonkin että sen kohdalla törmäyksiä tulee tapahtumaan vielä lukuisia. Kun tätä Helenan, Mirjan ja Irenen yhdessä kirjoittamaa kirjaa luetaan ja arvioidaan etnografisen tutkimuksen ja kirjoittamisen kontekstissa, se avautuu lukijalle juuri sellaisena rohkeana, uudenaikaiselle kirjoittamisen tavoille tietä avaavana kokeiluna, jollaiseksi se on tarkoitettukin.

Tarja Kankkunen (TaT) työskentelee taidepedagogiikan lehtorina Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen osastolla. Hänen vuonna 2004 julkaistu väitöskirjansa ”*Tytöt, pojat ja ’erojen leikki’ – Sukupuolen rakentuminen koulun kuvataideopetuksen arjessa*” on etnografia, joka on kerrottu sekä lineaarisen tekstin että uudenlaista kerrontamuotoa kokeilevan ei-lineaarisen, vuorovaikutteisen ”*multimediaetnografian*” muodossa CD-ROM-levyllä.